

Összeköt vagy kizár? Internethasználat különböző társadalmakban

MÁTÉ ANNA

ELTE, Szociológia Doktori Iskola

MASSIMO RAGNEDDA – GLENN W. MUSCHERT (eds): *The Digital Divide: The Internet and Social Inequality in International Perspective*. Oxford, 2013. Routledge. xx + 324 p. ISBN: 978-0-415-52544-2

Ma már szinte alig van olyan nagyvállalat, amely honlapján ne tenné közzé aktuális állásajánlatait. A főváros tisztaságáért felelős vállalat még takarítókat is ily módon keres. Felmerülhet persze a kérdés, vajon ez a legmegfelelőbb módja a jelöltek megtalálásának, vajon tényleg weboldalakat böngészve keres állást egy takarító. Társadalomtudományi szempontból az egyik legérdekesebb kérdés egy-egy új technológiai vívmány megjelenésekor, hogy az miképpen fog hatni a társadalmi egyenlőtlenségekre, a kirekesztésre, illetve a befogadásra. Növeli-e a marginalizált csoportok, a társadalom peremén élők kapcsolódási pontjait a többségi társadalomhoz? Javít-e az életkörülményeiken? Pozitívan hat-e a társadalmi mobilitásra? Vagy épp ellenkezőleg, egy újabb terét nyitja meg a kirekesztésnek, és még tovább szélesíti a szakadékot az alsóbb és felsőbb társadalmi csoportok között?

Ezekre és más ehhez kapcsolódó kérdésekre keresi a választ a Massimo Ragnedda és Glenn W. Muschert által szerkesztett *The Digital Divide – The Internet and Social Inequality in International Perspective* című könyv is, amely nem kisebb feladatot tűzött maga elé, mint hogy bemutassa a digitális megosztottságot annak eltérő

szintjeivel. Ritkán születik szociológiai kérdésekben – földrajzi értelemben is – ilyen átfogó mű: összesen harmincöt kutató működött közre saját tanulmánnyal. A könyv hat fejezetből áll. Az első fejezetben áttekintést kapunk a digitális megosztottsággal kapcsolatos elképzelésekről, a következő öt fejezet pedig egyes földrajzilag és/vagy gazdasági és kulturális jellemzők alapján összetartozó régiók digitális megosztottságáról szól. Önálló fejezete van a magas fejlettségű régióknak, a BRIC-országoknak, a Közel-Keletnek és a könyv által úgynevezett „kevésbé tanulmányozott régióknak” (Latin-Amerika, Közép-Ázsia és Fekete-Afrika országai).

A fentebb említett kérdések nem csak az internet kapcsán merülnek fel. Ugyanúgy megjelentek, amikor a rádió, a telefon vagy a televízió kezdett elterjedni. Egy új technológiának az esélyegyenlőségre gyakorolt hatása elvileg háromféle lehet: 1. nincs hatása; 2. csökkenti; illetve 3. növeli az egyenlőtlenségeket. Szkeptikusnak, optimistának, illetve pesszimistának is nevezik ezt a három scenáriót. Az internet elterjedése azért különösen érdekes kutatási terület, mert a folyamat szokatlanul gyorsan zajlott, illetve zajlik mind a mai napig. Gyorsabban, mint eddig bármilyen

más korszakalkotó technológiáé: a fejlett világban az 1990-es évek elejétől kezdődően gyakorlatilag két évtized alatt terjedt el és vált az internet a hétköznapi élet szerves részévé, így abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy elterjedésének fokozatait akár saját életünkben is nyomon tudjuk követni.

Az internet megjelenésekor az optimisták (cyber-optimists) voltak többségben, tehát azok, akik úgy vélték, hogy az internet mindenki számára lehetővé teszi majd a csatlakozást a többségi társadalomhoz. Az internetkapcsolatra úgy gondoltak, mint egy hídra, amely összeköttetést teremt a különböző nemzetiségű, vallású, társadalmi helyzetű emberek között, megteremti az egyenlőségnek egy olyan (virtuális) terét, amely korábban (offline) nem volt lehetséges. Az internet ráadásul beilleszthető volt az úgynevezett klasszikus szociológiai elképzelésekbe is. A marxista szociológia az internetben egy olyan lehetőséget látott, amely a munkásosztály számára lehetővé teszi az elit ellenőrzését, kontroll alatt tartását; a durkheimi szociológia hívei a szolidaritás és a kollektív reprezentáció terét; míg a weberianusok – a tér és az idő kisebb jelentőségűvé válása révén – a racionalizáció előrehaladását látták az új technológiában.

Az ilyen és hasonló felfogások sokáig meghatározták az internethez való szociológiai viszonyulásokat. A Ragnedda és Muchert szerkesztette kötet módosítja ezeket az elképzeléseket – azok optimista változatát kifejezetten cáfolja –, az egyes régiókat bemutató öt fejezet mindegyike arra jut konklúziójában, hogy az internet elterjedése nem csökkentette a meglévő egyenlőtlenségeket, igaz, nem is feltétlen növelte azokat, inkább egy új teret adott az egyenlőtlenségek megjelenési formáinak.

Érdekes szociológiai, szociálpolitikai kérdés persze, hogy az egyenlőtlenségi terek számának emelkedése automatiku-

san az egyenlőtlenségek növekedését is jelenti-e, vagy csak azok reprezentációját. Ez valamelyest kapcsolódik az objektív/szubjektív szegénység megkülönböztetésének logikájához: nagyobbak érezzük-e az egyenlőtlenségeket, ha több helyen tapasztaljuk őket? A könyv ugyan nem ad választ erre a kérdésre, de részletesen bemutat a mindennapi életre gyakorolt hatásokat: az internet egy újabb lehetőséget biztosít a „mi” és az „ők” elhatárolására, újabb eszköze lehet a periférián élő többségi társadalomból való kirekesztésének.

A könyv több tanulmánya egymástól függetlenül is állítja, nem elég pusztán azt vizsgálni, ki rendelkezik hozzáféréssel, és ki nem, hanem az is fontos, hogy a hozzáféréssel rendelkezők között a felhasználás célja és minősége tekintetében milyen különbségek tapasztalhatók. A könyv egyik legjelentősebb eredménye, hogy bár különböző kutatók különböző módszerekkel a világ különböző pontjain különböző társadalmakat kutattak, mégis szinte mindig egyik szerző kiemeli azt, amit korábban már mások¹ is hangoztattak: az elsődleges digitális szakadék mellett mára megjelent egy másodlagos digitális szakadék; a hozzáférés mellett a felhasználás minősége is számít (ki mire képes felhasználni az internet adta lehetőségeket).

A kutatási eredményeket röviden összefoglalva azt láthatjuk, hogy az internethasználatnál ugyanazok a tényezők meghatározóak, mint más egyenlőtlenségek esetében: a gazdasági és a kulturális jellemzők. A jobb anyagi helyzetben lévők és/vagy magasabb iskolai végzettségűek az internet segítségével nagyobb előnyökhöz jutnak, mint a rosszabb gazdasági pozíciójú vagy alacsonyabb iskolai végzettséggel

¹ Pl.: DiMaggio, P. – Hargittai, E. (2001): *From the 'Digital Divide' to 'Digital Inequality': Studying Internet Use as Penetration Increases*. Working Paper # 15. Centre for Arts, Cultural and Political Studies, Princeton University.

rendelkezők. Valószínűleg nem túl meglepő az a megállapítás sem, hogy – a nagyon fiatal gyermekektől eltekintve – az internethasználat az életkor emelkedésével csökken. Kevésbé tudatosodhatott ezzel szemben az, hogy a gyermekek internetezési lehetőségeit, képességeit és formáit elsődlegesen befolyásolja a szülők hozzáértése, illetve az a tény, hogy a legutóbbi időkben már kezd felnőni az első digitális bennszülött generáció, így többé nem csupán a fiatalok azok, akik számára nem az információs technológiák fejlődése, hanem azok megléte számít alapvető tapasztalatnak.

A könyvben a világ csaknem összes régiójáról találunk írást, ami az egyes régiókon és országokon belüli összevetés mellett globális összehasonlításra is alkalmat nyújt. A szociológiát az utóbbi években legalább annyira foglalkoztatja a globális egyenlőtlenségek növekedésének kérdése, mint az egyes társadalmakon belüli egyenlőtlenségeké, egyes nézetek szerint a globális egyenlőtlenségek növekedésének még súlyosabb következményei vannak és lehetnek, mint az országon belülieknek. Az úgynevezett első, második és harmadik világ közötti szakadékok, egy-egy kiugró ország (lásd Dél-Korea) sikere ellenére, állandósulni látszanak. DiMaggio – akire a könyv tanulmányai gyakran hivatkoznak – az internetet az oktatással állítja párhuzamba: a penetrációjával a hozzáférés általánossá válik, viszont az elérhető szolgáltatások minőségében nagy különbség van,

és ez az, ami fenntartja a megosztottságot. Ez globális értelemben is igaz, nem egyenlő ugyanis sem az internethez való hozzáférés lehetősége, sem a felhasználás szabadsága, és ezekből fakadóan a hozzáértés mértéke sem. A közép-ázsiai régióban például olyan magas az internet-előfizetés havidíja, hogy azt csak egy nagyon szűk réteg tudja megengedni magának, a Közel-Kelet országiban vagy Kínában pedig zárt internet alakult ki: az állami korlátozás kikerülése, a szabad felhasználás csak azok számára lehetséges, akik rendelkeznek megfelelő tudással, anyagi vagy kapcsolati tőkével.

A könyv olvasmányos stílusban íródott, a témában kevésbé jártasak számára is jól követhető, élvezetes olvasmány. Elolvasva gyakorlatilag az egész világ digitális megosztottságát, internethasználati szokásait megismerhetjük. A sok, ámde viszonylag rövid tanulmány ellenére sem állítható, hogy a könyv sokat markol, de keveset fog. Az egyes tanulmányok megfelelő áttekintést nyújtanak, és számos további kutatási lehetőséget vetnek fel a témában. Hogy csak egy példát említsünk: máig nem tisztázott, hogy az arab tavasz eseményeiben mekkora szerepet játszottak a közösségi oldalak. A könyv kifejezetten informatív és értékes, olyan globális áttekintést nyújt – mind elméleti, mind pedig empirikus tekintetben –, amelyre kevés más példát találunk. Talán egyik legnagyobb értéke, hogy felhívja a figyelmet arra, mennyire hajlamosak vagyunk egy-egy technológiai vívmány hosszú távú hatásait alábecsülni.